

*České slovesnosti
osud pouta kuje:
cenzura ji tiskne
tiskař cenzuruje*

(*Zpravodaj /Curych/ 13, 1980, č. 10, říjen, s. 32–33*)

FUNKCE KRITIKY VE SPOLEČNOSTI V KRIZI

(úryvky)

Květoslav Chvatík

1.

Paradox mého tématu spočívá v tom, že jde o úvahu o něčem, co vlastně v plném slova smyslu neexistuje. Neboť česká literární kritika jako kritika celku české literatury již po deset let neexistuje. A ihned se vnučuje otázka další: může existovat národní literatura jako životaschopný, organický celek bez fungující kritiky? – Nejsou to otázky zdaleka jen rétorické, pokusím se je ve svém příspěvku upřesnit, avšak plné závažnosti jim dodává teprve otázka třetí: jak dlouho může existovat malý národ ve středu Evropy bez organického celku své literatury? Nebo ještě jinak: „Jak dlouho může národ pouhou silou své kultury odolávat gigantickému politickému tlaku?“ – Tak formuloval otázku Milan Kundera ve svém příspěvku *Sázka české literatury* na symposiu ve Filadelfii v minulém roce.¹ Formuloval ji jako výzvu Čechům kdekoliv na světě a jako výzvu celé západní kultuře, jíž by neměl být lhostejný osud jedné z národních kultur, po staletí k ní organicky náležející. Nezdá se, že by ji tento zápas tak nerovných partnerů příliš vzrušoval; rozhodující však je, aby tuto výzvu pochopili Češi sami.

Pohlédneme-li na třicetiletí 1918–48 a 1948–78, která tvoří určité vnitřně jednotně strukturované kulturní celky – přirozeně s hlubokými přelomy v letech 1938 a 1945 v celku prvním a v letech 1968 a 1969 v celku druhém, můžeme zjistit toto: V prvním období, v období plura-

---

¹ Kundera, Milan: *Sázka české literatury*. Příspěvek na sympóziu *Česká literatura dnes*, Philadelphia, 7.11.1980. *Listy* 11, 1981, č. 1, únor, s. 31–33. Z angličtiny přeložil A. J. Liehm.

listické demokracie a z ní vyplývající kulturní struktury, dala česká literatura evropské kultuře nejen dílo Haškovo, bratří Čapků, Vančurovo, Voskovce a Wericha, Hostovského, Seifertovo, Nezvalovo, Halasovo, Holanovo a dalších, ale dosáhla oné evropské úrovně právě i díky kritické a teoretické činnosti F. X. Šaldy, O. Fischera, A. Nováka, R. Jakobsona, J. Mukařovského, K. Teiga, A. M. Piši, V. Černého a dalších literárních kritiků, teoretiků a historiků. V druhém období, zejména v letech šedesátých a sedmdesátých, vyzrává dílo Kundery, Škvoreckého, Hrabala, Havla, Koláře, Skácela, Šiktance a dalších do úrovně, která snese srovnání nejen s předchozím třicetiletím, ale i měřítko světové literatury. Tato díla se však rozvíjela většinou navzdory kritice nebo bez adekvátní kritické interpretace. Dospíváme tedy k oné fatální otázce, proč nemá česká literatura v onom druhém třicetiletí svého Šaldu.

2.

Kritika není po mém soudu ani vědou, ani uměním, ale je specifickým druhem publicistiky, vymezeným specifickou funkcí. Kritik je pouze zvláštní případ pozorného čtenáře, který svou osobní čtenářskou, recipientskou konkretizaci díla písemně fixuje. A běžnou významovou interpretaci díla, jeho celkového smyslu, kterou pro sebe uskutečňuje každý čtenář, kultivuje specifickou erudicí a dovádí ji až do věcně zdůvodněného hodnotícího soudu. Bez recepce a konkretizace zůstává totiž smysl každého uměleckého díla otevřený, mnohoznačný a sám jeho tvůrce se může ve výkladu jeho celkového smyslu mýlit. Každá doba, každý kvalifikovaný kritik dodává výkladu celkového smyslu určitého díla nový významový odstín. Po výkladech F. X. Šaldy čteme a chápeme např. Rousseaua, Flauberta, Máchu, Němcovou a Nerudu jinak a hlouběji než dříve. Teprve v procesu recepce se vnější artefakt, neutrální text mění ve smysluplný estetický objekt.² Kritik je profesionál této proměny. Samozřejmě, že při tom riskuje svou reputaci. Záleží na jeho vzdělání, intuici, na charakteru jeho celkové osobnosti i na jeho obecné, nejen úzce umělecké hodnotové orientaci, která díla interpretuje adekvátně a která nikoliv. Kritický talent je stejně vzácný jako talent umělecký – navíc je ovšem úzce závislý na celkové úrovni teorie umění, estetiky a historiografie umění své doby.

– Je známo, že zvláště citlivými a talentovanými kritiky bývají spisovatelé a umělci sami. Stejně však je známo, že jim zpravidla uniká smysl děl umělců jinak orientovaných, než jsou oni sami. Tolstoj nemohl nikdy pochopit Baudelaira stejně jako Nezval nemohl pochopit Halase.

² K problematice recepce srov. *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis*. Ed. R. Warning. Mnichov, Fink Verlag 1975.

Shrneme-li, můžeme říci, že uvažování o umění má tři póly – teoretický, historický a kritický. Teorie se pokouší vymezit, co je umění a umělecké dílo ve své podstatě. Historiografie usiluje na základě obsáhlé znalosti pramenů o vylíčení historického vývoje určité národní literatury nebo určitého literárního druhu, lyriky, epiky, dramatu. Zatímco tyto dva momenty uvažování o umění usilují o objektivitu – se všemi problémy, které toto úsilí v oblasti věd o člověku a společnosti s sebou přináší – kritika jako třetí pól uvažování o umění je činností vysloveně hodnotící, interpretační, a tím je přirozeně subjektivně vázána na určité pojetí světa a umění, na určitou desku hodnot, kterou vyznává kritik jako jedinečná osobnost.

Pochopitelně lze tyto tři póly uvažování o umění vzájemně izolovat jen v abstrakci; i kritik je odkázán na určité teoretické a historické chápání umění. Měl by být tedy v těchto disciplínách vzdělán, i když ovšem sebehlubší vzdělání v teorii a historii ještě nezaručuje neomylnost kritického soudu a schopnost pochopit smysl nového uměleckého činu. Kritická intuice je prostě zvláštní druh inteligence. Naopak, z objektivity vědy nelze v případě vědy o umění nikdy zcela vyloučit hodnotící, interpretační a kritický moment; prostě proto, že sebeobjektivnější historik nebo teoretik vidí minulost umění očima své doby. Dějiny umění, psané současníkem moderního umění, budou zcela jinak chápat např. fantastické umění středověku než dějiny, psané současníkem klasicistní orientace.

Kritika je vysloveně programová estetická činnost; kritik vychází ve svém hodnotícím soudu z představy, jaké by umění mělo být – v souladu s jeho pojetím světa a umění. Kritik, který chápe vše, není žádný kritik. Kritika usiluje o pozvednutí úrovně uměleckých hodnot tím, že se angažuje za určitou představu umění proti jiné. Kritik – na rozdíl od vědce – je nesnášenlivý. Ale právě tím prokazuje umění i společnosti neocenitelné služby. Učí rozlišovat hodnoty, tříbit smysl pro jejich odstupňování nejen v umění, ale i v jiných oblastech společenského života. Neboť umění není jen model, ale i projekt života a světa, spoluvytváří skutečnost, spoluformuje charakter národa.

Jeden ze základních paradoxů umělecké kritiky spočívá v tom, že čím důsledněji obhájí autonomii uměleckých hodnot, tím více přestává být pouze literární a uměleckou kritikou a stává se kritikou života, životních hodnot. Pomáhá vytvářet hodnotovou hierarchii i mimo umění, ve společnosti, vtiskuje tvář celé národní kultuře. Ne sama ze sebe, ale právě tím, že interpretuje smysl nejlepších uměleckých děl současnosti i minulosti, že překládá jejich umělecké poselství do jazyka etických kritérií a norem, mění umělecká a literární kritika estetiku v praktickou etiku.

Vždy mne fascinovalo, když jsem v padesátých letech četl v Šaldově Zapisníku stať Stát střilející, v níž přední umělecký kritik protestoval proti střelbě četníků do stávkujících dělníků. A představoval jsem si, co by se stalo, kdyby některý z renomovaných marxistických kritiků té doby, Nejedlý, Štoll nebo Taufer, napsali stať Revoluce střilející, protestující podobně proti popravě Kalandry nebo Clementise, a zanesli ji do Tvorby. Absurdita této představy je děsivá. Nejen proto, že jmenovaní fungovali v politických procesech jako experti, posílající své včerejší druhy na smrt, nejen proto, že již za první republiky psali dobrovolně oslavné články na moskevské procesy. Ale především proto, že kdo by takto chápal funkci kritiky v socialistické společnosti, skončil by – tehdy jako nyní – buď ve vězení, nebo v blázinci.

Vyjmenoval jsem v úvodu svého příspěvku některé české spisovatele a básníky, kteří dosáhli toho, že jako čeští autoři vstupují do povědomí evropské a světové literatury. Kdo by však dnes chtěl v Praze napsat do Literárního měsíčníku – a jiný literární časopis v celých Čechách dnes neexistuje – kladné slovo o poslední knize Kunderově nebo Škvoreckého, o sbírce Skácelově nebo hře Havlově, skončil by stejně – ve vězení nebo v blázinci. Stačí však zajet do nedalekého Krakova, tedy do města v zemi téhož „tábora“, a tam lze číst v knihách a skriptech polských bohemistů slova uznání o tvorbě těchto českých autorů, kteří ve své vlasti nesmí být ani jmenováni.

Bylo třeba otřesu XX. sjezdu KSSS, aby se v roce 1956 básník Seifertovy umělecké autority mohl na památném II. sjezdu Svazu spisovatelů otázat: „Byl František Halas velký český básník, nebo nebyl? Byl Karel Teige vůdčí hlavou naší avantgardy, nebo nebyl?“ – Politbyro hodnotilo tehdy tyto otázky nikoliv jako prosté volání po právu na věcný kritický soud, ale jako útok na základy politiky strany a státu.

Kdyby se dnes chtěl tentýž básník Jaroslav Seifert stejně statečně otázat, je-li Jan Skácel velký český básník a Milan Kundera velký prozaik, nenašel by k tomu v Praze žádnou tribunu. Členstvo dnešního Svazu spisovatelů je pečlivěji prokádrováno a tisk pečlivěji stráženo, než tomu bylo v padesátých letech.

(...)

5.

Nová kulturní struktura se začíná realizovat po Únoru 1948, fakticky v letech 1949–50. Všechna nakladatelství a časopisy jsou zrušeny, vzniká jedno nakladatelství pro původní literaturu, jeden literární týdeník a jeden měsíčník. Svaz spisovatelů je proměněn v monopolní organizaci, řízenou

komunistickou stranou, a nakladatelství a časopisy se stávají jeho orgány. Kritika se má stát nástrojem stranického „řízení“ kultury, její ostří se proto přenáší ze svazových do stranických časopisů, do Rudého práva a zejména do Tvorby. Proti kritice na těchto stránkách není odvolání. – Příznačný pro charakter kritické činnosti je již název a obsah referátu Zdeňka Nejedlého z roku 1948: *Ideové směrnice naší národní kultury*.³ – Kulturní tvorba má být řízena podle „směrnic“, které jsou předkládány na velkých slavnostních shromážděních, jako byl Sjezd národní kultury 1948, Konference Svazu spisovatelů o poezii 1950, na níž přednesl referát *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* L. Štoll, konference Svazu spisovatelů 1959 s referátem L. Štolla *Literatura a kulturní revoluce*, Sjezd socialistické kultury 1959, Konference o socialistické umělecké kritice 1961.⁴ – Charakteristické pro tato shromáždění je jejich manifestační charakter a tomu odpovídající ráz referátů tam přednesených. V těchto referátech se neanalyzuje, neargumentuje, ale předkládají se z pověření strany závazné směrnice, proti nimž není odvolání – a ovšem likvidují se „úchytky“. Tak v referátu o *Třiceti letech bojů...* byl zlikvidován nejen celý „střed“ a „pravice“ české literatury, chceme-li zůstat u těchto nevyhovujících termínů, ale jako „dekadentní“, „kosmopolitní“ a „formalistické“ nebezpečí české poezie byli „demaskováni“ i František Halas, Jaroslav Seifert, Josef Hora a Karel Teige. Pro Václava Černého nebo Jiřího Koláře, stejně jako později pro Škvoreckého, zůstaly již jen stručné verdikty jako „cizí zdravému jádru české literatury“ apod. Jediným kritickým argumentem se stala glorifikace několika mála vybraných osobností, jejich proměna v nedotknutelné kritérium, v ono „zdravé jádro“: řekni mi, jaký je tvůj poměr k Jiráskovi, Neumannovi a Wolkerovi, a já ti povím, kdo jsi. – Sovětský model tzv. socialistického realismu se stal závazným pro celou českou kulturu, i když byl – zejména ve své stalinské podobě – zcela v rozporu s její duchovní tradicí.

Literární kritika se na této institucionální základně mění v soudní ortel nad osudem jednotlivých autorů a knih – stačí vzpomenout zdrcující kritiku Seifertovy *Písně o Viktorce* nebo kampaně proti Teigovi, Arne Novákovi, strukturalismu a další v *Tvorbě* nebo pozdější kampaň proti Škvoreckého románu *Zbabělci*. Kritik se mění ve funkcionáře vykonávajícího dozor nad „ideově“ nedospělými tvůrci. Vliv kritiky na literaturu byl absurdně přeceněn: kritik má spisovatele a čtenáře „ideologicky“ vést, být strážcem stranické linie, která se však od sjezdu ke sjezdu mění. A ovšem, toto funkční přetížení kritiky, která je činěna zodpovědnou za věčné „zaostávání“ literatury za životem, vede k jejímu umrtvení, k po-

³ *Var* 1948, č. 3

⁴ Viz protokol této konference *Umění a kritika*. Praha 1961,

pření jakékoliv diferenciaci hodnot. – Ze strany spisovatelů se proto již v padesátých letech ozývají stížnosti, že soudobá česká literatura nemá svého Šaldu – což je platonický požadavek, neboť za podmínek centralizovaného, monopolního dirigování kultury stranou chybějí ty nejelementárnější předpoklady rozvoje kritických osobností.

Mohu toto tvrzení doložit svědectvím téměř anekdotickým. V roce 1961 byla organizována celostátní konference o umělecké kritice, na níž hlavní referát přednesl L. Štoll a předmětem jeho kritiky byl zejména můj článek O moderním umění, označený za „revizionistický a objektivistický“. V rámci přípravy hladkého průběhu konference byla svolána i schůzka akademických pracovišť zabývajících se teorií umění a prof. Ludvík Svoboda na ní vytknul referentu, že jeho kritika moderního umění jako revizionistického neodpovídá předválečné politice strany. L. Štoll se rozvášnil a pravil doslova: „Soudruhu, jak si to představuješ, já jsem v tezích svého referátu ze sekretariátu ÚV KSČ dostal jasně uloženo kritizovat modernismus a stať K. Chvatíka jako projevy revizionismu!“

K tomu snad není třeba mnoho dodávat – šaldovská představa kritika jako nezávislé osobnosti a mravní autority a představa servilního posluhy, opentlujícího seshora dodané teze výlevy nadšení a rozhořčení, to jsou nepochybně dvě diametrálně protikladné, zcela neslučitelné představy o funkci kritiky ve společnosti.

Patří ke cti české kultury, že proti mechanismům vnuceným jí zvenčí počala sama protestovat již koncem padesátých a začátkem šedesátých let. Povědomí jiných strukturních předpokladů kulturního rozmachu první republiky, povědomí demokratických tradic české kultury bylo přece jen ještě příliš silné, než aby sneslo bez protestu toto tragické okleštění.

Začaly ony vleklé „Spory dědické“, které zahájil Milan Kundera stejnojmenným článkem v Novém životě již roku 1955⁵, spory o Halase⁶, o poetistickou a surrealistickou avantgardu, o Škvoreckého román Zbabělci, o Franze Kafku⁷, a konečně na závěr šedesátých let o celou šíři české literatury, z níž by nebyl vylučován například Zahradníček, Hostovský, Čep nebo Durych.

Paradoxně se staly významnou etapou zápasu o rozšíření prostoru pro literaturu a kritiku právě sjezdy Svazu spisovatelů, počínaje II. sjezdem roku 1956 a konče známým IV. sjezdem roku 1967, který se stal jedním ze signálů celospolečenské krize. – Z podnětu sjezdů byly zakládány nové

⁵ Kundera, Milan: O sporech dědických. *Nový život* 7, 1955, č. 12

⁶ Brabec, Jiří: A co básník? *Květen* 2, 1956/57, č. 9, s. 317–323; č. 10, s. 342–347; *Květen* 3, 1957/58, č. 1, s. 42–48

⁷ Goldstücker, Eduard: O Franzi Kafkovi z pražské perspektivy. Sborník z konference v Liblicích. Praha 1963.

časopisy, umožňující názorovou a generační diferenciaci literatury a kritiky – významnou roli zde sehrály zejména časopisy *Host do domu*, *Květen*, *Tvář* a sborníky prací okruhů autorů do té doby nepublikovaných. Kritika se počala opět rozlišovat podle různých uměleckých a myslitelských koncepcí. Na závěr šedesátých let již existovala škála diferencovaných kritických stanovisek od Václava Černého po kritiky v *Orientaci*, *Tváři*, *Sešitech* aj. Vyzrávaly kritické osobnosti střední generace, Brabec, Sus, Červenka, Opelík, Karfík, Lopatka a další. V akci na obranu *Tváře* se poprvé i lidé jiné orientace stavěli za právo na existenci názoru opačného.

Kritické myšlení tak přispělo v průběhu šedesátých let k destrukci řady mýtů a falešné ideologické monolitčnosti. Umělecká kritika se stala modelem kritického působení kultury jako celku vůči společnosti. – V tom tkví společenský význam obhajoby principu umělecké autonomie: stává se paradoxně základem nikoliv *l'artpourel'artismu*, nýbrž školou plurality kritérií a hodnot i v mimouměleckých oblastech života, v sociologii, ekonomii, politice, filozofii. Neboť lidský smysl bytí se artikuluje vždy jen v dialogu s jinými smysly, minulými, současnými i budoucími.

6.

Obrat v kulturní politice v letech 1969–71 měl pro českou literární kritiku katastrofální následky. Zdůrazňuji to s plným vědomím odpovědnosti za toto tvrzení. Kdo neprožil uplynulé desetiletí tzv. normalizace v Čechách, může si jen stěží učinit představu o rozsahu a tíze duchovní, kulturní a především mravní katastrofy, kterou vyvolala soustavná devastace hodnot a politika veřejné lži v myslích občanů. Lidé, kteří ještě včera podepisovali veřejná prohlášení solidarity, nyní tvrdili ochotně opak toho, co viděli na vlastní oči. Byly zkonfiskovány stovky knižních titulů, byly zastaveny všechny literární, kulturní a umělecké časopisy. Po dva roky neexistoval v Čechách žádný literární a po šest let žádný výtvarný časopis. Co pak vzniklo na jejich místě, jsou karikatury časopisů, neboť kritická výměna názorů prostě nemůže existovat bez existence různých koncepcí a jejich tiskových základů. – Je to situace, která nemá obdoby ani v čase hitlerovské okupace českých zemí, ani v žádné jiné zemi „východního bloku“.

Přísun západních časopisů a knih je po deset let pro veřejnost hermeticky uzavřen. – Byl zkonfiskován 4. svazek akademických *Dějin české literatury*, dílo vědecké syntézy autorů střední generace, podávající materiálově bohatý obraz vrcholného období české literatury první poloviny dvacátého století. Akademik Štoll měl prohlásit při této příležitosti: „Nevadí, dějiny literatury nám napíše sovětští bohemisté.“ A tak například

ve sborníku o umělecké avantgardě, vydaném v NDR roku 1979, jsou ostatní socialistické země, dokonce i Jugoslávie, zastoupeny příspěvkem vlastních autorů, pouze o české avantgardě píše sovětská bohemistka.⁸ Že právě v Československu se diskuse o avantgardě rozvinula již před patnácti lety, je ovšem ve sborníku zamlčeno. – Když chtěli sověští bohemisté vydat velký výbor z díla Jana Mukařovského, autora překládaného dnes od USA a NSR po Španělsko a Japonsko, cestoval akademik Štoll spěšně do Moskvy, aby dosáhl jeho zákazu. Totéž se opakovalo, když si lingvisté z NDR chtěli vydat výbor z prací Pražského lingvistického kroužku. – V Praze byl zkonfiskován jediný poválečný překlad prací Romana Jakobsona, lingvisty vydávaného a studovaného v celém civilizovaném světě. – Zkonfiskován byl i již vysázený sborník o Skupině 42, pojatý obdobně jako sborník Poetismus, rozmetána byla velká monografie o kubistických malířích skupiny Osma a řada dalších pramenných prací, nezbytných pro pochopení české moderní kultury. Bylo zastaveno vydávání díla Karla Teiga, Františka Halase, není vydána korespondence Otokara Březiny, kritické stati Karla Čapka a jeho estetická disertace, není dokončeno vydání díla F. X. Šaldy, krátce, moderní česká literatura nemá dosud ve vlasti vytvořenu ani elementární ediční základnu. Vycházejí jen výbory a dokonce již výbory z výborů, v nichž lze eliminovat všechno nepohodlné.

Že za této situace nemůže existovat skutečná kritika, je evidentní. Kritika není vědou, ale je přirozeně odkázána na úroveň vědy o literatuře a její historiografii a především na určitou textologickou bázi. – Existuje ještě jeden závažný problém, znemožňující fungování kritiky: Vědecké práce lze psát „do šuplíku“ podobně jako beletrii a doufat, že někdy v budoucnu vyjdou v zahraničí. Avšak kritiku, která již ze své povahy má sloužit dni a zachycovat aktuální pohyb živých literárních hodnot, nelze psát bez naděje na aktuální zveřejnění. – Od roku 1970 tedy česká literární kritika zanikla a byla oloupena o základní předpoklady své existence. – Co to znamená pro vývoj české literatury, nemusím snad zdůrazňovat.

Zbývá tedy otázka, může-li existovat kritika v exilu. Časopisy *Listy* a *Svědectví* se pokoušejí kriticky hodnotit tu část literatury, kterou vydává Škvoreckého nakladatelství v Torontu, kolínský *Index* a další. Škvorecký a Brousek vydali dokonce záslužnou knížku kritik *Na brigádě*, která je jediným knižním celkem, v němž je kriticky zachycena situace „znormalizované“ české literatury sedmdesátých let⁹ – ta však představuje jen zlomek české literatury té doby.

⁸ *Künstlerische Avantgarde*. Ed. K. Barck. Berlin, Akademie Verlag 1979

⁹ Brousek, Antonín – Škvorecký, Josef: *Na brigádě*. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1979

Literární kritika, která má plnit své funkce vůči české literatuře a společnosti, musí po mém soudu respektovat dvě základní okolnosti:

1. Současná česká literatura má tři vzájemně izolované složky: a) oficiální literaturu, vydávanou v Československu; b) alternativní samizdatovou literaturu, šířenou v Čechách v omezeném počtu strojopisů a ve velmi uzavřených okruzích; c) literaturu, vydávanou knižně v zahraničí, ať již její autoři žijí v exilu nebo ve vlasti. – Literární kritik, hodný tohoto jména, musí dokázat vidět tyto tři odděleně existující vrstvy jako jediný strukturní celek, jinak nutně zkreslí obraz české literatury současnosti, vývoj jednotlivých autorů, jejichž dílo může být realizováno v různých vrstvách, i hodnotu jednotlivých knih, odvislou koncem konců od vztahu k hodnotové hierarchii celku.

2. Kritériem, které je rozhodující pro posouzení každé knihy v rámci tohoto celku, může být – při vši nezbytné různosti kritických východisek – především vlastní umělecká hodnota poezie, prózy a dramatu. Je třeba se rozloučit s představou, že v první, oficiální vrstvě literatury se nemohou vyskytnout hodnotná díla. V jinak výborné knižce Na brigádě je například podle mého názoru velmi podceněno básnické dílo Viléma Závady. Zavadova poezie představuje od jeho debutu po boku Františka Halase roku 1927 až po jeho poslední sbírky jeden ze základních kamenů moderní české poezie dvacátého století, ať se nám jakkoli líbí nebo nelíbí jeho občanské postoje v současnosti. Hodnotu Zavadovy sbírky Na prahu ostatně vyzvedla i její nedávná kritika ve Svědectví.¹⁰ – Kritérium umělecké hodnoty je třeba uplatňovat nesmiřitelně i na produkty samizdatové a exilové vrstvy české literatury, neboť ani tady neplatí, že co je „české“, tj. co je neoficiální, je již samo sebou „hezké“. Mohu si například velice vážít občanských postojů Pavla Kohouta z posledních let, nemohu však přehlédnout, že jeho umělecké tvorbě chybí často právě to, co odlišuje aktuální publicistiku od trvalejší hodnoty uměleckého díla: schopnost básnické transcendence, schopnost transformace empirických faktů v neopakovatelnou vizi světa, realizovanou osobitým stylem literárního textu.

Vidět českou literaturu současnosti jako jednotný, hodnotově diferencovaný celek je ovšem nad pomyslení obtížné. Především ze zcela praktických důvodů: V Praze je nemožné sledovat exilovou produkci pro perfektní izolacionismus režimu, který považuje každého českého kulturního tvůrce, který žije z jakýchkoli důvodů v zahraničí, automaticky za zrádce a zločince – a opět je v tom kuriozitou i v rámci „východního bloku“. V Polsku například je přirozené, že spisovatel pobývá určitý čas v zahraničí, a exulant Czesław Miłosz, nedávný laureát Nobelovy ceny, byl v Polsku

¹⁰ Bartoš, Jan.: Vilém Závada – Na prahu. *Svědectví* 15, 1979, č. 59, s. 555–560

oficiálně slaven. V Praze naproti tomu bylo zakázáno vydání monografie o Josefu Šímovi, velkém českém malíři, který žil v Paříži a vždy se hlásil ke své vlasti. – V exilu naopak chybí přehled o samizdatové produkci, který je i v Čechách velmi neúplný podle toho, ke kterému okruhu samizdatu kritik náleží, a oficiální domácí produkce je většinou ignorována.

Výsledkem mého pohledu na kritickou situaci české kritiky je tedy alarmující výzva: Organizujme ze všech sil předpoklady pro záchranu a obnovení funkcí české kritiky. Vytvořme centrum, v němž by byly soustředěny všechny tři složky současné české literatury v jejich úplnosti. Vytvořme ediční základnu pro spolehlivá, textově kritická vydání nových děl české literatury, pro publikaci bibliografií a obsáhlejších kritických studií formou ročenek. Bez této ediční a textologické základny, nezávislé na mocensko-politických zápasech a zvratech, je česká literární kritika nemožná a její zánik by měl negativní důsledky i pro další vývoj české literatury jako duchovního celku.

Neboť není pochyb o tom, že čeští spisovatelé v zahraničí, Kundera a Linhartová ve Francii, Škvorecký v Kanadě, Filip a Brousek v Německu, se postupně integrují do literatur hostitelských zemí. Jde však o to, aby se stali součástí oné goethovské „světové literatury“ právě jako čeští spisovatelé, to jest v jednotě s oněmi spisovateli, působícími v dalších vrstvách české literatury, v jednotě se Seifertem, Skácelem i Závadou, s Havlem, Peckou i Páralem. K tomu může přispět fungující česká literární kritika, schopná interpretovat jejich tvorbu jak z hlediska smyslu českých dějin a české literatury, tak i v souvislostech literatury hostitelské země, zde v Německu například v souvislosti s Grassem a Böllem, Martinem Walserem a Reinerem Kunzem a dalšími. – Jen česká literární kritika může také zodpovědět otázku, čím může přispět česká literatura literatuře světové. – Snad právě onou houževnatou, tvrdošijnou, i když často naivní a nerealistickou touhou po spravedlnosti, po uskutečnění království lidského bratrství na zemi. A ovšem i varováním před úskalími, která na každý pokus reformovat lidskou společnost, ve světě, v němž žijme, nevyhnutelně čekají. Je i osudovou otázkou evropské kultury, nepřeslechne-li toto varování.

(*Listy /Řím/* 11, 1981, č. 6, listopad, s. 51–54)